

Таким чином, Україна має теоретичне і практичне підґрунтя для подальшого вдосконалення й реформування особистого прибуткового оподаткування. Для цього необхідно критично оцінити власний та світовий практичний досвід, скористатися найбільш корисними і раціональними його досягненнями та на їх основі будувати сучасний механізм оподаткування доходів фізичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демиденко Л.М. Розвиток теорії оподаткування вченими Заходу / Л.М.Демиденко // Фінанси України. – 2004. – №5. – С.111-116; 2.Ткаченко Н.М. Податкова система країн світу та України. Облік і звітність: навч.-метод. посіб. / Н.М.Ткаченко, Т.М.Голова, Н.О.Ільєнко; під заг. ред. Н.М. Ткаченка. – К.: Алерта, 2004. – 554с.; 3. Чередниченко Ю.В. Налогообложение: исторический аспект / Ю.В.Чередниченко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 3. – С. 34-39; 4. Сотнік І.М. Прибутковий податок з громадян: еволюція ставок у 1993 – 1999 роках / І.М.Сотнік // Фінанси України. – 2000. – №7. – С.18.

Волошкевич Г.А.

*к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РОЗІРВАННЯ ЗАРУЧИН ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ XIX СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З введенням в дію у 2004 році нового Сімейного кодексу України (далі – СКУ) на законодавчому рівні був закріплений інститут «заручин», який бере свій початок з давніх традицій наших пращурів. Так у першій редакції ст. 31 СКУ визначалося, що: «зарученими вважаються особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу» і вони [наречені –Авт.] перебувають у цьому статусі до офіційної реєстрації шлюбу, тобто протягом приблизно місячного строку. Заручення не зумовлювала виникнення у наречених обов'язку укласти шлюб, однак зобов'язувало сторону, що вирішить відмовитися від укладання шлюбу, розірве заручини, компенсувати іншій стороні витрати пов'язані з приготуванням до шлюбу, а також повернути подарунки отримані у зв'язку з підготовкою до весілля [1]. У цьому вигляді дана правова норма проіснувала до грудня 2006 року, коли внаслідок змін внесених до сімейного законодавства термін заручини був «виключений» з ст. 31 СКУ. Тепер згідно з п. 1 ст. 28 СКУ «особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими». Водночас, як це часто буває, зміна термінології не супроводжувалася привнесенням фактичних змін, тож сама суть інституту заручин зберігається на сьогодні в нашому законодавстві, і зобов'язання майнового характеру за

відмову від укладання шлюбу продовжують зберігатися в новій редакції СКУ [2].

Зазначені зміни викликають сьогодні досить жваву дискусію як серед вітчизняних юристів, так і їх колег на пострадянському просторі. На сьогодні, ані Сімейний кодекс Російської Федерації від 08.12.1995 р., ані Кодекс республіки Білорусь про шлюб та сім'ю від 09.07.1999 р., не містять положень про зобов'язання майнового характеру, що можуть виникати в результаті відмови від укладення шлюбного союзу. Водночас, зважаючи на поширеність в російському та білоруському суспільстві традиції заручин, а також не врегульованість відносин майнового характеру, що виникають між сторонами, які відмовилися від укладання шлюбу у процесі його підготовки, стає актуальним питання про запозичення українського досвіду. Зокрема, на цьому неодноразово наголошується в роботах І.Косаревої присвяченої цьому питанню [3]. Дискусії з приводу інституту заручин точаться і серед українських науковців, зокрема піднімається питання про необхідність запровадження не лише норми щодо відшкодування матеріальної, але й встановити компенсацію за моральну шкоду стороні, яка зазнала глибоких переживань, психологічного стресу через розірвання заручин. Подібне

положення, наприклад, передбачене в сімейному законодавстві Ізраїлю [4, с. 135]. Ці, а також ряд інших питань, змушують дослідників звернути погляд на історичні витoki інституту заручин, розглянути традиції власних народів у сфері правового регулювання сімейних відносин.

Така сфера правового регулювання як шлюбно-сімейні відносини, мабуть, більше, ніж будь-яка інша, пов'язана зі звичаєвим правом. В Україні тривалий час, аж до кінця XIX ст., звичаєве право було основним засобом регулювання взаємовідносин між людьми, зокрема у родинному побуті, і в основному увійшло згодом у закони державного права. Багато звичаїв і обрядів українці зберегли дотепер. Саме норми звичаєвого права покладені у основу формування сучасного сімейного права. Тому дослідження історико-правових засад національного права, зокрема вивчення звичаїв у сфері шлюбно-сімейних (родинних) відносин, є дуже важливим на сучасному етапі відродження і розвитку української державності, становлення і ствердження України як соціальної, правової, демократичної держави, зміни та удосконалення законодавства.

Дослідженню правових звичаїв загалом, і зокрема сімейних, в Україні присвячено небагато юридичних праць. Домінують роботи історичного, етнографічного характеру, дослідження у сфері культури і побуту населення на території України, а також роботи з історії держави і права України. Велике значення мають праці дослідників і збирачів народних звичаїв XIX — початку XX ст., а саме П. Чубинського, І. Оршанського, М. Владимирського-Буданова, М. Грушевського, В. Мухіна, А. Костяківського, Н. Полонської-Василенко, а також сучасних науковців А. Пономарьова, М. Гримич, О. Івановської та ін. Водночас, досліджуючи загальні тенденції розвитку звичаїв у сфері сімейних відносин українського населення, вони не вдавалися до окремого аналізу інституту заручин, і, зокрема, до проблеми врегулювання суспільних відносин у випадках розірвання домовленостей про шлюб. Найбільш значною роботою в цьому напрямі стала стаття П. Дашкевича «Предбрачные убытки по обычаям малороссов» [5].

У запропонованій статті ставиться за мету відтворити та проаналізувати історичні традиції українського народу в сфері регулювання відносин, що виникали внаслідок розірвання заручин. На думку автора, розкриття означеного питання

дасть змогу краще оцінити характер вищезначеного інституту, а також дозволить визначити перспективи та напрямки його подальшого реформування в сучасній Україні.

Інститут заручин бере свій початок з шлюбних традицій стародавніх слов'ян. В історичних джерелах які дійшли до нашого часу, зберігаються згадки про окремі звичаї слов'янських народів пов'язані з укладанням шлюбу, серед яких згадується і звичай «нарізання сиру» Після приходу сватів, якщо батьки були згодні на одруження, вони запрошувалися до столу, а наречена вносила сир, який нарізався і роздавався всім присутнім. Таким чином, спільна трапеза повинна була символізувати досягнення спільної згоди у питанні укладення шлюбу. Після цього відмова нареченого від нареченої вважалася ганьбою для дівчини і повинна була бути компенсована грошовим штрафом, правомірність якого визнавалася не лише нормами звичаєвого, а й канонічного права. Так, у ст. 35 «Статуту князя Ярослава» зазначалося: «Аще про девку сыр будеть краань, за сыр гривна; а што стеря заплатятъ, а митрополиту 6 гривен, а князь казнитъ» [6]. Практика шлюбних змов, а також компенсацій за їх розірвання, не суперечила традиціям християнської церкви. Так, норми Кормчої книги передбачали, що сторони які бажають укласти шлюб повинні оформити своє бажання у спеціальній «рядній» грамоті, відмова від виконання якої тягло по собі виплату неустойки – заряду. Позаяк церква негативно ставилася як до розірвання шлюбу, так і відмови укласти шлюб, то компенсаційні виплати у таких випадках досягали значних розмірів. «Зазвичай, – підкреслював М. Володимировський-Буданов, – заряд призначався досить великий і виплатити його не було жодної можливості» [7, с. 407]. В XIII – XVII ст. традиція укладення подібних за змістом договорів була поширена як у російських землях, так на українських та білоруських територіях, що входили до складу Великого князівства Литовського, а пізніше до Речі Посполитої. Так, в ході проведення заручин у 1634 р. батьками наречених, представниками відомих православних шляхетських родів Стрибелей та Ярмоличів, була підписана «шлюбна інтерциза», в якій, зокрема, зазначалося: «повінчані будуть дотримуватися «слово віри» стосовно вступу у шлюб, а яка сторона порушить його та повинна заплатити іншій заклад (неустойку) в 10000 золотих та винагородити

шкоду та збитки». Підписання цієї інтерцизи засвідчив відомий український релігійний діяч П. Могила [8, с. 12]. Проте, в 1702 році російський імператор Петро I заборонив церкві здійснювати зарядні записи з неустойками, натомість вказавши проводити заручення не раніше шести тижнів до вінчання, надавши можливість нареченому й нареченій безперешкодно відмовитися в цей строк від вступу до шлюбу [9].

Однак, відмова держави від практики компенсаційних виплат за розірвані заручини не знайшла підтримки на українських землях, насамперед – в сільській місцевості. Наявні історичні джерела та проведені дослідження свідчать, що у більшості українських губерній, які входили до складу Російської імперії, шлюбно-сімейні відносини регулювалися переважно не нормами канонічного, а нормами місцевого звичаєвого права. Особливо яскраво це проявилось в другій половині XIX ст., коли утворені в ході селянської реформи 1861 р. волосні суди отримали право здійснювати судочинство на основі «місцевих звичаїв та традицій», що викликало своєрідний «ренесанс» вітчизняного звичаєвого права. Рішення цих судових установ, а також матеріали археографічних розвідок, дають можливість простежити основні риси інституту заручин, а також проаналізувати практику компенсації збитків у разі відмови від укладення шлюбу за українським звичаєвим правом XIX ст.

Традиція проведення заручин – попередньої домовленості про укладання шлюбу – була поширена в XIX ст. у всіх українських губерніях. Описуючи весільні звичаї українського народу Г. Ефінко зазначав: «для того щоб такий договір набув в очах суспільства силу законного шлюбного союзу, вимагалось публічне виконання віками встановленого ритуалу: «змовини», «заручини» і «весілля», яке супроводжувалось традиційними обрядами, що склались в дохристиянські часи» [10, с.657]. На практиці це відбувалося наступним чином. Після того, як визначалася потенційна наречена, батьки нареченого засилали сватів. Їх прихід супроводжувався обрядовими діями, традиційними виступами сторін та символічним торгом. В разі досягнення згоди щодо укладення шлюбу сторони «ударяли по рукам». Після цього слідували відвідування господарства батьків нареченого та нареченої (розглядни) і врешті сватання завершувалася спільною трапезою родичів та сватів. На цьому етапі відбувалося і обгово-

рення майнових питань пов'язаних з укладанням шлюбів (змовини), коли батьки визначали розмір витрат які будуть понесені на проведення весілля, а також розмір шлюбних дарунків. Так, в описі весільних звичаїв сільського населення Харківської губернії знаходимо наступні рядки: «під час сватання укладаються словесні договори щодо предмету витрат на укладення шлюбу: хто які подарунки повинен зробити, хто і що з провізії повинен закупити» [11, с.8]. З моменту досягнення згоди сторони вважалися зарученими. Українське звичаєве право, на відміну від канонічного, у більшості випадків не передбачало обов'язковості укладення шлюбу у зв'язку з проведенням заручин, і кожна з сторін була вправі відмовитися від весілля. Водночас, у цьому випадку, відповідно до народного праворозуміння, виникали відповідні юридичні наслідки, сторони отримували окремі права та обов'язки породжені попереднім договором, а саме: стягнення закладу, збитків, неустойки та плати за безчестя тощо [13, с. 295, 300, 323, 332]. Як правило, сторони могли вирішити це питання шляхом мирової угоди, або зверталися до волосних судів. Останні, розглядаючи справи мали визначити ряд важливих питань: чи відбулися заручини; чи мають права сторони на отримання компенсації; у яких розмірах і за що виплачуватиметься компенсація; чи є підстави звільнення особи, що стала ініціатором розірвання заручин, від штрафних санкцій тощо.

Заручини вважалися такими що відбулися, коли сторони дотрималися всіх ритуальних дій передбачених місцевими звичаями. Однак, різноманітність весільних обрядів на українських землях обумовлювала відсутність загальноприйнятого знакового виразу згоди на одруження. У своєму дослідженні П. Дашкевич висловлював точку зору, що подібним «знаком» було пов'язування рушників: «з моменту вручення нареченою сватами рушників чи платків угода щодо укладення шлюбу набуває чинності» [5, с. 220]. Подібний висновок повністю узгоджується з рішеннями, які приймали волосні суди розглядаючи позови про розірвання заручин. «Рушники – суть знак відбувшогося щодо шлюбу договору», – констатував волосний суд на Полтавщині [5, с. 220]. Пов'язування рушників як символу укладання заручин мало місце і в Чернігівській губернії [13, с. 89]. Водночас, на наш погляд, не слід говорити про загальне сприйняття «пов'язування

рушника» в якості юридичного факту, що засвідчував згоду укласти шлюб. Для волосних судів, які розглядали подібні справи, головним був сам факт досягнення згоди, натомість його конкретний зовнішній вираз набував другорядного значення. Зважаючи також на те, що ряді українських губерній, практикувалися і інші весільні обряди, що супроводжувалися відмінною атрибутикою, заручини вважалися такими що відбулися з моменту: «рукобиття», «хрестоцілування», «запоїн», «розрізання хлібу», а також укладання усного чи письмового договору тощо [11, с.8; 14, с. 224; 15, с.20-22; 18, с. 264-265]. Слід також зауважити, що між першим відвіданням сватів та безпосереднім пов'язуванням рушника, проходив певний період під час якого сторони могли нести витрати на підготовку окремих передвесільних обрядів, зокрема: спільної трапези для родини нареченої і нареченого. Відмова від укладання шлюбу давала право іншій стороні так само вимагати компенсацію, за кошти витрачені на підготовку до подібних обрядів. Так, волосний суд вирішив компенсувати селянинові Щербі витрачені ним 12 крб. на підготовку «запоїн» (частування батьків нареченої та нареченого), враховуючи наявність попереднього «зговору» сторін щодо укладання шлюбу досягнутого під час першого відвідання родини нареченої [16, с. 93].

Розмір та порядок компенсації за розірвання заручин визначався або самими сторонами у відповідних договорах, або встановлювався волосним судом. Аналіз історичних джерел, насамперед рішень волосних судів, свідчить, що, як правило, постраждала сторона вимагала: 1. компенсації витрат понесених нею під час підготовки до весілля; 2. повернення подарунків; 3. виплати за «безчестя» (моральна шкода); 4. інші компенсаційні виплати.

Право вимагати кошти витрачені на підготовку до весілля за звичаями українських селян мала лише постраждала сторона. Волосні суди, як правило, не задовольняли зустрічні позови або вимоги щодо зменшення суми у зв'язку з понесеними витратами на підготовку до шлюбу стороною, що розірвала заручини. Так, О.Єфименко наводить рішення волосного суду, який відмовив відповідачеві у проханні компенсувати йому кошти витрачені на покупку продуктів до весільного столу, пояснивши, що: «понесені відповідачем збитки у вигляді 5 кр. 50 коп. позивач не повинен повертати, оскільки саме відповідач відмо-

вився від видання докері, а не позивач» [15, с. 23]. Звісно, постає питання чи всі витрати підлягали компенсації, і яким чином визначався їх розмір в період, коли в сільській місцевості була відсутня чітка фіксація проведених виплат, а договори переважно носили усний характер. На наш погляд, всі витрати, щодо яких здійснювалася компенсація, умовно можна поділити на дві групи: основну (обов'язкову) та додаткову (необов'язкову). До основної групи входили витрати понесені безпосередньо на проведення весілля, які, переважним чином, полягали у придбанні спиртних напоїв, продуктів харчування, наймі музик, приміщення для проведення весілля тощо. Ці витрати підлягали, з точки зору селян, безумовній компенсації. Щоправда, слід відзначити, що оскільки господарство селян забезпечувало їх основні потреби у продуктах харчування, то фактичні витрати на них становили незначну суму, натомість лєвова частка припадала на спиртні напої – від 1/3 до 1/2 [16, с. 94]. Волосні судді ж розглядаючи справу, як правило, враховували лише реально затрачені кошти, натомість факти компенсації за продукти харчування, що були вирощені у господарстві селян, носили поодинокий характер. До додаткових витрат можуть бути віднесені: кошти затрачені на поїздки у зв'язку з сватанням та підготовкою до весілля, оплата документів необхідних при укладанні шлюбу, а також компенсації за втрачений робочий час. Рішення судів у цих випадках, як показує дослідження П.Дашкевича, залежало від звичаїв та традицій місцевості в якій відбувався розгляд справи, і загальний підхід тут був відсутнім – одні суди зобов'язували відповідачів відшкодувати додаткові витрати, натомість інші відмовляли [5, с.231].

Розмір компенсації визначався суддею в процесі розгляду справи. Як правило, сторони не могли навести доказів по кожній позиції витрат з зазначенням суми сплачених коштів, тож обумовлювали свої вимоги довільно визначеною сумою, яка досить часто перевищувала розмір реальних витрат. У таких випадках, судді при прийнятті рішення, вимушені були вдаватися до опосередкованих доказів. По-перше, волосний суддя, сам будучи представником сільської громади, доволі гарно орієнтувався в цінах даного регіону і витратах які несла сільська родина на підготовку до весілля, тож, враховуючи майновий та соціальний статус родини відповідача, міг визна-

чити середньостатистичний показник подібних витрат. Про це зокрема свідчить і статистичні данні опубліковані у дослідженні П.Дашкевича – максимальний розмір зафіксованого їм позову становив 100 крб., тоді як максимальний розмір компенсаційних витрат – усього лише 55 крб. [5, с.231]. Крім того, зменшення компенсаційних виплат могло обумовлюватися і іншим фактором. Однею з головних функцій селянського суду було примирення сторін, тож суддя приймаючи рішення намагався як задовольнити одну сторону, так і не переобтяжити іншу, щоб в подальшому між ними не виникало неприязні та гострих конфліктів. Іншим важливим доказом виступали свідчення свідків, насамперед сватів, які приймали активну участь у підготовці до весілля, а значить могли засвідчити факт укладання тієї чи іншої угоди, а також встановити розмір витрачених коштів.

На відміну від компенсації витрат пов'язаних з підготовкою до весілля, які могла вимагати виключно постраждала сторона, правом на повернення подарунків, відповідно до звичаєвого права українських селян, користувалися обидві сторони. Приймаючи рішення про повернення подарунків, суддя не зобов'язаний був враховувати факт поважності підстав, які призвели до розірвання заручин, тож подарунки зроблені обома сторонами один одному у зв'язку з весіллям підлягали безумовному поверненню, а у випадку їх відсутності чи втрати – компенсації у розмірі встановленому суддею. Оскільки у більшості місцевостей України перелік цих подарунків був типовий: сорочки, сапоги, рушники, хустки, намиста, персні тощо [13], то волосні суди переважно відмовляли у вимогах повернути майно, що не входило до цього переліку, якщо не існувало достатніх доказів його приналежності до весільних дарунків. Від весільного дарунку слід відрізняти заклад – передача матеріальних цінностей чи грошей в якості гарантії укладання шлюбу. Розірвання заручин, згідно старовинних звичаїв українського народу, зобов'язувало сторону-ініціатора повернути заклад в подвійному розмірі. Зокрема, у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» зазначено: .. «Дарь сватєбный удвое возвращається от того, кто к розриву зачатого супружества причиною. .... Однакожь дарь сватєбный, который задаткомь между женихомь и невістою називається и бываєть преже брака, удвое возвращать имієть тоть, кто би к ра-

зорванію начатого супружества причіиу даль, и сверхь того убитки ... а буде би кто онихь безь розриву умерль преже времени бракосочетанія, или би за какимь правильнымь препятствіємь в супружество вступить не могли, то дари от одного другому возвращени бить иміють просто, не удвое, а убитковь никому не поискивать» [17, с.124].

Відмова від укладання шлюбу також накладала на сторону, що виступила ініціатором прийняття цього рішення, обов'язок здійснити компенсацію моральної шкоди, або як тоді говорили «плата за безчестя», або «штраф за сором», іншій стороні. На відміну від сучасності, коли розірвання заручин не визначається в якості протиправної поведінки, а отже і не виникає підстав для компенсації моральної шкоди, в українському суспільстві дореволюційної доби відмова від укладання шлюбу вже саме по собі розглядалося як приниження однієї з сторін, тим більше, якщо ця відмова супроводжувалася образами та неправдивими звинуваченнями. Так, традиційний погляд суспільства на дівчину, що була покинута своїм нареченим, та наслідки подібної ситуації для неї, викладені у рішенні одного з волосних судів: «коли наречена була вже засватана, проте за свого нареченого заміж не вийшла, то подібну наречену женихи оминають» [15, с.28]. Слід одразу зазначити, що приведений приклад характерний для багатьох наукових праць і створює видимість того, що правом на відшкодування моральної шкоди користувалася виключно сторона нареченої. Так, описуючи шлюбно-сімейні звичаї селян В. Безгін зазначає: «Ображена сторона могла зажадати відшкодування понесених витрат і компенсацію за «безчестя», оскільки відмова нареченого від укладання шлюбу кидала дівочу честь і кидав тінь на її репутацію» [14, с.224]. Насправді, матеріали діловодства волосних судів свідчать, що подібним правом користувався і наречений, який також розглядав відмову укласти з ним шлюб, особливо коли це було зроблено в присутності жителів села, як «опорочення його перед громадою в своєму званні» [15, с.28]. Тож цілком справедливим є висновок П.Дашкевича, який вважав, що: «в цьому випадку, як особа нареченого, так і особа нареченої, в рівному ступені захищені волосними судами від усіляких образ» [5, с.232].

При визначенні розміру відшкодування за «безчестя» волосні суди намагалися враховувати

ступінь шкоди завданої потерпілим. Насамперед зверталася увага на форму та обставини розірвання заручин – за просту відмову від шлюбу штраф признавався менший, ніж за відмову, яка супроводжувалася образами або поширенням неправдивої інформації. Так, якщо за «конфуз» нареченого (очевидно просту відмову) наречена заплатила 1 крб., то за відмову від шлюбу через те «малий зріст» – вже 2 крб., а наречена, що назвала свого колишнього нареченого «старим» – 3 крб. [5, с.237]. У окремих випадках, замість сплати за безчестя волосними судами присуджувався арешт на декілька діб. Застосування подібного покарання, на думку дослідників, могло бути обумовлено неплатоспроможністю нареченого або нареченої. Водночас, характер «безчестя» за яке признавалися подібні покарання, а це переважно були тяжкі образи, може свідчити, що майнове становище особи не грало тут провідної ролі, а основним мотивом виступало саме прагнення покарати винуватця за завдану образу.

Наостанок зазначимо, що покладаючи на сторону яка виступила ініціатором розірвання заручин ряд зобов'язань майнового характеру, вітчизняне звичаєве право, передбачало і можливість звільнення від компенсаційних виплат та плати за «безчестя», якщо сторона доводила, що прийняте нею рішення обумовлювалося поважними підставами. Перелік таких підстав звісно не був фіксований і варіювався від одного регіону до іншого. Найбільш загальними випадками звільнення від відповідальності за розірвання заручин виступали: 1) обман іншої сторони (введення її в оману щодо свого соціального, майнового стану); 2) невиконання умов дошлюбного договору (відмова внести кошти на підготовку до весілля, відсутність дошлюбних дарунків тощо); 3) тяжка хвороба нареченого або нареченої, у тому числі у випадках коли вона була прихована однією з сторін [5, с.235-238; 15, с. 32-34].

Таким чином, підводячи підсумки, слід зазначити, що вітчизняне право має значний історичний досвід регулювання відносин, які виникали у зв'язку з розірванням заручин. На відміну від норм канонічного права, українське звичаєве право не розглядало заручини як обов'язок укласти шлюб, і не створювало значних перепон для їх розірвання. Водночас, погляд на шлюб, як договір, «делку», що супроводжувалася додатковими угодами майнового характеру, обу-

мовив встановлення відповідальності за невиконання взятих на себе зобов'язань у вигляді різноманітних компенсаційних виплат: відшкодування збитків, втрата завдатку, виплата неустойки тощо. Традиції подібних відшкодувань постраждалій стороні беруть свій початок ще з часів Київської Русі і послідовно простежуються аж до початку ХХ ст. На відміну від сучасного періоду, компенсації підлягали не лише майнові збитки понесені особою в процесі підготовки до весілля, а й моральна шкода («безчестя») завдана внаслідок розірвання заручин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III (в редакції на 10.01.2002 р.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20020110>;
2. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III (в редакції на 13.06.2012 р.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>;
3. Косарева И.А. Правовое значение действий, предшествующих бракосочетанию (нужен ли в России институт помолвки или следует возродить обручение) // Семейное и жилищное право. 2007. № 3; Бюллетень нотариальной практики. 2007. № 2 Косарева И.А. Необходим ли институт помолвки в России: история русского законодательства и опыт законодательства иностранных государств (на примере Германии) // Власть и управление на востоке России. 2007. № 2. Косарева И.А. Целесообразность института помолвки в России // Актуальные проблемы юридической науки, профессиональной подготовки и правоприменения: сборник материалов международной научно-практической конференции / отв. ред. проф. В.В. Кулыгин. Хабаровск: ХГАЭП, 2007;
4. Жилинкова І. В. Інститут заручин: далеке минуле і найближче майбутнє / І. В. Жилинкова // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 130–138;
5. Дашкевич П. Предбрачные убытки по обычаям малороссов // Юридический вестник. – 1892. – №10. – С. 231-238; №12. – С. 523-546;
6. Церковный устав Ярослава // Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. Кн. 2. М., 1995;
7. Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995;
8. Левицкий О. И. Обычные формы заключения браков в южной Руси в XVI–XVII вв. // Киевская старина. – К., 1900. – № 1. – С. 1–15;
9. Цыпин В.А. Церковное право. Курс лекций. М.: Изд-во МФТИ,

1994. – 440 с; **10.** Ефименко Т. Обычное право украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Пг., 1916. – Т. 2; **11.** Шаровки И. Юридические обычаи крестьян печенежской волости волчанского уезда Харьковской губернии. – Харьков, 1896; **12.** Чубинский П. Народные юридические обычаи по решениям волостных судов // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел: Материалы и исследования, собранные д.чл.П.П.Чубинским. – СПб., 1872. – Т.6.; **13.** Малинки А. Малорусское веселье. Обряды и песни Черниговской губернии // Этнографическое обозрение. – Москва, 1898. Типография А.А.Левенсона, 1898. – №2. – С.83-102; №3. – С.95-135; **14.** Безгин В. Б. Крестьянская повседневность (традиции конца XIX – начала XX века) – Безгин В. Б. Монография – Тамбов, Изд-во ТГТУ, 2004. – 304 с; **15.** Ефименко А. Исследования народной жизни. Вып. 1. Обычное право. М., 1884. – 402 с.; **16.** Довнар-Зампольский М. Очерки семейного права крестьян Минской губернии // Этнографическое обозрение. – Москва: Типография А.А.Левенсона, 1897. – №1. – С.83-143; **17.** Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 рік / Упоряд. К. Вислобоков. – К., 1997; **18.** Несен І. Весільний ритуал середнього Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина XIX – XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія Історія. – 2008. – Вип. 43. – С. 261–319.

Георгізова І.Л.

к.політ.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького

ЕВОЛЮЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ПРАВОВИХ НОРМ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ США

Останніми роками вітчизняні і зарубіжні дослідники все частіше звертаються до вивчення історії права в демократичних країнах – особливо США. Інтерес до цієї проблематики є цілком закономірним, якщо врахувати глибокий вплив, який отримало право США на історію держави і права цілої низки країн Заходу. У сучасних умовах, при регулюванні багатьох важливих сфер громадських стосунків, традиційні елементи правових систем країн колишнього соцтабору знову зазнають певних політичних трансформацій та системного уніфікування. Незважаючи на значну кількість наукових праць, законодавство країн Західної Європи та США вимагають постійної наукової та дослідницької уваги.

Становлення загального права в США мало декілька досить складних етапів, особливою яких було використання правових норм бувшої метрополії. Цей етап висвітлений у дослідженнях П. Ф. Гураль та Г. Р. Левицької [1]. Проблема становлення норм англійського загального права, що ніколи не застосовувалися в США, так як вони були неприйнятні в умовах Америки, досліджувалась С. В. Боботовим та І. Ю. Жигачевим [2]. Серед дослідників частини норм англійського права в судовій системі США найбільшої уваги заслуговує робота О. О. Жидкова, в якій автор

розглядає період коли раз і назавжди було встановлено, що закони, прийняті парламентом, будуть застосовуватися поза Англією тільки за спеціальним рішенням парламенту [9]. Іншу проблему висвітлено в роботах К. Ф. Гуценко, який доводить, що в Америці було сприйнято англійське право, яке діяло в Англії в ту епоху, коли Англія панувала над Америкою, тобто до 1776 року [6].

Зміни, що відбулися в англійському праві після 1776 року, не обов'язково знаходили своє відображення в праві США. З моменту виникнення американського суверенітету розвиток англійського та американського права йшов, в принципі, незалежно. Щоб переконатися в цьому, достатньо простежити еволюцію англійського права після 1776 року і розвиток американського суспільства після тієї ж дати. Англія і сучасне англійське право глибоко відрізняються в багатьох аспектах від Англії і англійського права XVIII століття. Америка теж не залишилася незмінною. Спосіб життя, спосіб мислення, економічні умови ставлять зовсім інші проблеми, ніж це було в колоніальну епоху і в європейському середовищі, до якої належить Англія. Право США не могло бути англійським правом, воно відокремлене від англійського права всім тим, що відокремлює